

Knygų lentynoje

Rec.: Dokumenty strony polsko-litewskiej pokoju melneńskiego z 1422 roku / Wydali Przemysław Nowak i Piotr Pokora. Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 2004. 101 p.

1422 m. rugsėjo 27 d. karinėje stovykloje prie Melno ežero buvo sudaryta taikos sutartis, kuria Žemaitija buvo pripažinta Lietuvai, daugiau mažiau tiksliai nužymėtos šio krašto ribos ir nustatyta siena tarp Vokiečių ordino ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos. Šiai sienai buvo lemta egzistuoti, tiesa, ne visuomet, penkis šimtmečius¹. Ilgą laiką ši sutartis buvo žinoma iš nepilnų ir netikslų Motiejaus Dogelio ir Friedricho Georgo von Bunge's publikacijų. Ordino šalies dokumentus dar prieš Antrijį pasaulinį karą paskelbė Erichas Weise², o Lenkijos ir Lietuvos dokumentams naujo leidimo teko laukti kur kas ilgiau.

Du jauni lenkų istorikai – Przemysławas Nowakas ir Piotras Pokora – ryžosi imtis kritinio Melno sutarties lenkų ir lietuvių šalies dokumentų, kurių pagrindinis šiuo metu saugomas Slaptajame Prūsijos valstybės kultūros palikimo archyve Berlyne (*Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*), leidimo. Nowakas parengė dviejų dokumentų (įvadinio / preliminarinio ir pagrindinio) tekstus. Reikia pažymėti,

ti, kad įvadinis (preliminarinis) lenkų ir lietuvių šalies dokumentas skelbiamas apskritai pirmą kartą (dok. A, p. 2–10). Būtent šis tekstas Jogailos ir Vytauto bei Ordino magistrų atstovų buvo suderėtas prie Melno. O pagrindiniai dokumentai buvo parengti tik po kurio laiko (nors, suprantama, pažymėti ta pačia 1422 09 27 data), o apsikeitimas jais įvyko 1423 m. gegužės 18 d. Veliuonoje (žr. p. VIII). Ši aplinkybė ne tik atskleidžia tarpvalstybinių derybų ir sutarčių rengimo procedūrą vėlyvaisiais Viduramžiais³, bet ir verčia tikslinti kai kurias žinias apie sutartyje minimus asmenis. Mat pagrindiniame sutarties dokumente išvardyti liudytojai nebūtinai 1422 m. rugsėjį turėjo būti prie Melno, o jų nurodytos pareigos, ko gero, greičiau atitinka 1423, nei 1422 m. datą.

Vis dėlto didžiausia recenzuojamo leidinio vertė yra Piotro Pokoros parengti abiejų dokumentų antspaudai. Prie preliminarinio dokumento kabėjo 8 (išliko 6), o prie pagrindinio – 120 (išliko 111) antspaudų. Parengėjui teko sudėtingas uždavinys – perskaityti jų lemdas ir priskirti juos konkrečioms sutarties

¹ Ivinskis Z. Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų // *to paties* Rinktiniai raštai. Roma, 1989, t. 3, p. 371–374.

² Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert. Hrsg. von E. Weise. Königsberg, 1939, Bd. 1, nr. 152–154.

³ Apie tai žr.: Neitmann K. Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen 1230–1449. Köln-Wien, 1986. Šis fundamentalus veikalas neabejotinai padėjo leidėjams geriau suvokti dokumentų parengimo mechanizmą.

tekste minimiems asmenims. Rezultatas – 117 antspaudų puikios kokybės publikacija ir solidus jų mokslinis aprašymas (p. 15–99). Ši medžiaga turi didelės svarbos Lenkijos ir Lietuvos sfragistikai, kadangi nemaža dalis antspaudų tapo žinoma tik pasirodžius šiai publikacijai. Be to, kai kurių antspaudų įrašai suteikia ir daugiau naujos informacijos apie jų savininkų biografijas.

Lietuviškajai sfragistikai atstovauja 29 antspaudai. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad pagal to meto taisyklės didžiojo ir kitų kunigaikščių, taip pat Vilniaus vyskupo Motiejaus antspaudai yra tamsiai raudoname, o didikų – tamsiai žaliame vaške. Vytauto Didžiojo mąjstotinis antspaudas (pagr. dok. nr. 2) papildo jau žinomų tokio tipo Vytauto antspaudų grupę. Kur kas daugiau naujos medžiagos Gediminaičių herbų ir antspaudų tyrimams suteikia kitų kunigaikščių (Švitrigailos, Žygimanto Kęstutaičio, Aleksandro ir Andriaus Vladimirių, Teodoro Kaributaičio, Jurgio Lengvenaičio antspaudai (nr. 79–80, 82–86). Prie Melno sutarties prikabinėti kunigaikščių Simono ir Mykolo Jonaičių antspaudai (nr. 88, 80) įrodo, kad šie Alšėnų kunigaikščiai bent jau XV a. trečiojo dešimtmečio pradžioje naudojo Hipocentauro herbą. Čia pat pirmą kartą išvystame nehorodlijinį (stačiatikiai Horodlės herbinėje akcijoje nedalyvavo) Zenovijaus Bratošaičio herbą (nr. 97), kurį jo palikuonys vėliau pavadins Despotu. Jono Nemiros antspaudas įrašas *de Wselub* (nr. 98) liudija, kad ši prie Naugarduko esanti vietovė buvo seniausioji Nemirų giminės tėvoniija. Panašiai ir Stanislovo Sako antspaudas legendoje įžiūrimas *de nyem* [...] (nr. 106) patvirtina vėlesnių šaltinių žinias apie Sakaičių giminės didikų kilmę iš Nemėnėnės. Sfragistinė medžiaga atskleidžia lig šiol neišaiškinto dokumento testatoriaus Mi-

chael alias Waszus tapatybę. Lelivos herbas jo antspaudė bei legendoje įrašyta kiltis iš Žiupronių (*de Szupran*) (nr. 99) leidžia atpažinti, kad šis asmuo – Lelivos herbą Horodlėje gavęs Vilniaus vaivados Alberto Manvydo giminaičių Vėževičių protėvis⁴. Ši sąsaja galutinai sugriaua istoriografijoje ilgą laiką vyravusį aiškinimą, kad Vėževičiai buvo kilę iš stačiatikių Smolensko bajorų. Panašus ir Chodkos Jurgaičio atvejis. Prie dokumento prikabinatas Kosciešos herbas ir įrašas *Печать Пана Ходкова* (nr. 104) patvirtina pirmojo žinomo Chodkevičių giminės atstovo dalyvavimą ratifikuojant Melno dokumentą⁵. Leidėjų neidentifikuotas antspaudas su Kirvio herbu (nr. 107; deja, įrašas beveik neįskaitomas) galbūt sietinas su dokumento tekste tarp liudytojų minimu Jonu Gintautu. Tokiu atveju paaiškėtų Gintauto ir jo dėdės (1422–1423 m. jau mirusio, kadaise žymaus Vytauto maršalkos) Stanislovo Čupurnos giminystė su Kirvio herbą turėjusiais Butrimais Mantautais (plg. antspaudus nr. 102 ir nr. 105).

Kultūros istorijos požiūriu svarbu paminėti, kad daugumos Lietuvos didikų (išskyrus du stačiatikius – Zenovijų Bratošaitį ir Chodką Jurgaitį bei valdovo maršalką Petrą Mangirdaitį) antspaudų legendos lotyniškos, o tai ypač krinta į akis lyginant su rusėniškais kunigaikščių Gediminaičių ir Alšėniškių įrašais. Įdomus yra Trakų vaivados Jauniaus Valmantaičio antspaudas, prikabinatas ten, kur turėjo kabėti herbinio giminaičio (tas pats Zadoros

⁴ Plg. taip pat *Petrauskas R.* Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia. Vilnius, 2003, p. 306.

⁵ *Kirkiénė G.* Pastabos kai kuriais Chodkevičių kilmės klausimais // Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui. Sudarė A. Bumblauskas ir R. Petrauskas. Vilnius, 1999, p. 184–185.

herbas) lenkų didiko Zbignevo iš Bžezios antspaudas (nr. 22). Šis faktas liudytų, kad, praėjus devyneriems metams po Horodlės adoptacijos, lenkų ir lietuvių diduomenę tebesiejo herbinio bendrumo ryšys, vėliau, stiprėjant tarpusavio politiniams nesutarimams, nutrūkęs.

Nowako ir Pokoros parengta Melno taikos dokumentų publikacija yra vertingas įnašas į diplomatikos, sfragistikos ir heraldikos mokslą, taip pat svarbus Viduramžių kilmingųjų kultūros pažinimo šaltinis. Geros kokybės iliustracijos leidžia prisiliesti prie senųjų Lietuvos kilmingųjų ženklų pasaulio.

Rimvydas Petrauskas